

PROSTOR

28 [2020] 2 [60]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY OF
ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
[https://doi.org/
10.31522/p](https://doi.org/10.31522/p)
UDK | UDC 71/72
CODEN PORREV
28 [2020] 2 [60]
201-496
7-12 [2020]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

378-389 MAJA BILUŠIĆ
MLADEN OBAD ŠČITAROCI
ZLATKO KARAČ

ZNAČENJE POJMA
MALI POVIJESNI GRADOVI U HRVATSKOJ

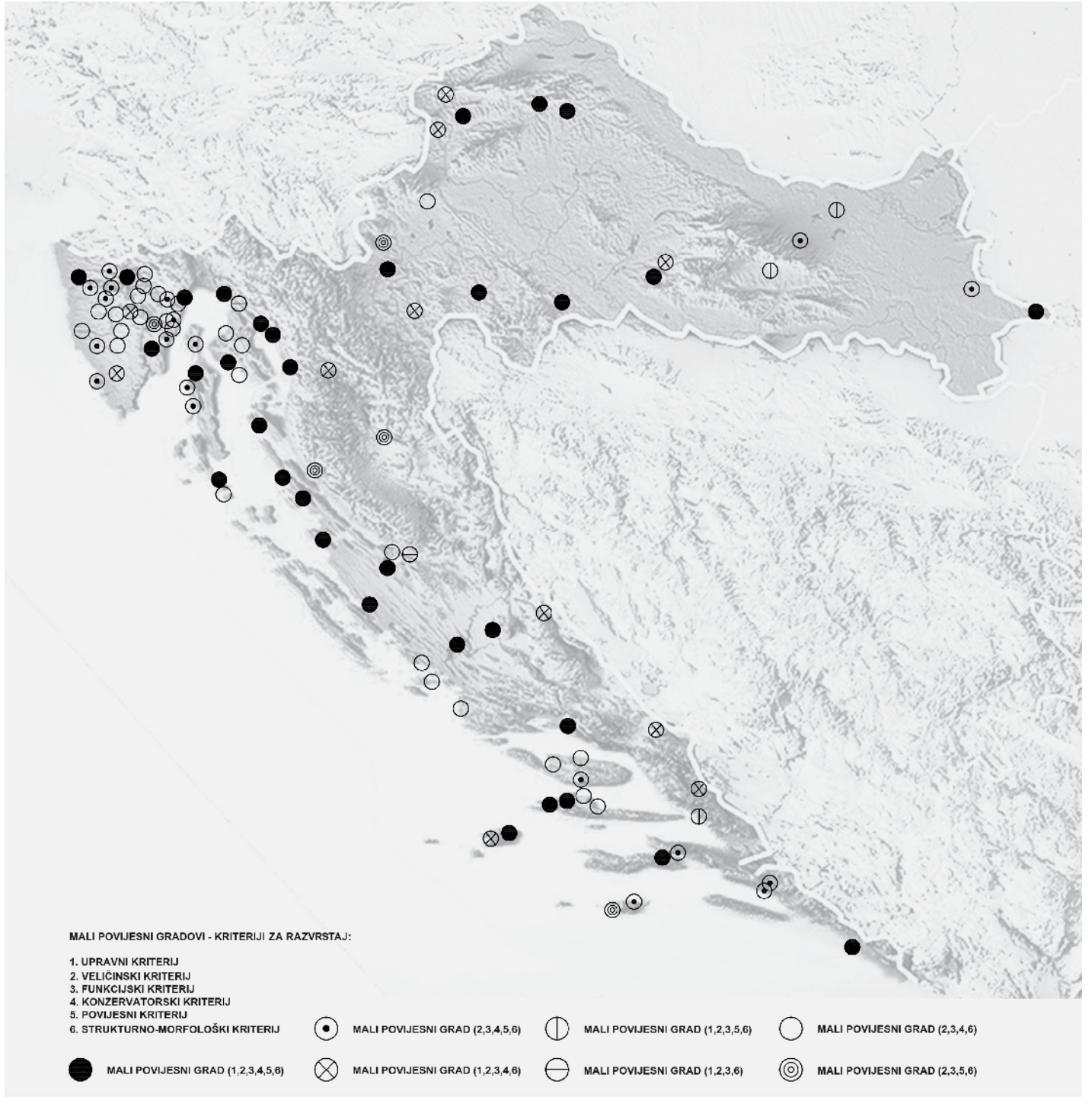
PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
[https://doi.org/10.31522/p.28.2\(60\).12](https://doi.org/10.31522/p.28.2(60).12)
UDK 711.42 (497.5)

DEFINING THE CONCEPT
OF SMALL HISTORIC TOWNS IN CROATIA

SCIENTIFIC SUBJECT REVIEW
[https://doi.org/10.31522/p.28.2\(60\).12](https://doi.org/10.31522/p.28.2(60).12)
UDC 711.42 (497.5)

Af

KARTOGRAM 1. SMJEŠTAJ MALIH POVIJESNIH GRADOVA NA KARTI HRVATSKE
 MAP 1 POSITIONS OF SMALL HISTORIC TOWNS ON THE MAP OF CROATIA

MAJA BILUŠIĆ¹, MLADEN OBAD ŠĆITAROCI², ZLATKO KARAC²

¹ ARHIKON D.O.O. ZA PROJEKTIRANJE I KONZALTING
HR – 10000 ZAGREB, OZALJSKA 49

² SVEUČILISTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

maja.bilusic@arhitekt.hr
mos@arhitekt.hr; scitaroci@gmail.com
zkarac@arhitekt.hr

¹ ARHIKON D.O.O. FOR DESIGN AND CONSULTING
HR – 10000 ZAGREB, OZALJSKA 49

² UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

maja.bilusic@arhitekt.hr
mos@arhitekt.hr; scitaroci@gmail.com
zkarac@arhitekt.hr

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

[https://doi.org/10.31522/p.28.2\(60\).12](https://doi.org/10.31522/p.28.2(60).12)

UDK 711.42 (497.5)

TEHNIČKE ZNAJSTVI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 11. 10. 2020. / 16. 12. 2020.

SUBJECT SCIENTIFIC REVIEW

[https://doi.org/10.31522/p.28.2\(60\).12](https://doi.org/10.31522/p.28.2(60).12)

UDC 711.42 (497.5)

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 11. 10. 2020. / 16. 12. 2020.

ZNAČENJE POJMA *MALI POVIJESNI GRADOVI* U HRVATSKOJ

DEFINING THE CONCEPT OF *SMALL HISTORIC TOWNS* IN CROATIA

MALI POVIJESNI GRAD
VIŠEKRITERIJSKA ANALIZA
ECOVAST

SMALL HISTORIC TOWN
MULTI-CRITERIA ANALYSIS
ECOVAST

U hrvatskoj literaturi i zakonskoj regulativi ne postoji jednoznačna definicija maloga povijesnoga grada. Cilj rada jest pridonijeti utvrđivanju značenja toga složenog pojma i uspostaviti popis malih povijesnih gradova Hrvatske. Predložena je višekriterijska analiza koja uključuje upravne, funkcijske, veličinske, konzervatorske, povijesne i strukturno-morfološke kriterije kao početno istraživanje teme obnove malih povijesnih gradova Hrvatske.

No unambiguous definition of the concept of *small historic town* exists either in Croatian literature or in legislation. This paper aims to contribute to a more precise definition of this complex concept and to establish an inventory of small historic towns in Croatia. A multi-criteria analysis, based on the administrative, functional, size-related, conservationist, historical, structural and morphological aspects is proposed as a starting point of a research into their revitalization.

UVOD

INTRODUCTION

Mali povijesni gradovi Hrvatske važan su činitelj prostornog identiteta i urbane kulture.¹ Hrvatska je zemlja s dugom urbanom tradicijom razvijanom u kontinuitetu od antičkoga doba do danas. Povijesni su gradovi u prosjeku površinom i brojem stanovnika u odnosu na današnja mjerila bili maleni.² Industrijskom urbanizacijom od druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, a posebice nakon 1950-ih godina, dolazi do promjena funkcije i uloge grada te posljedično prostornih i graditeljskih struktura brojnih gradova u Hrvatskoj. Međutim, pojedini su povijesni gradovi izvan tijekova suvremene urbanizacije zadržali svoja prostorna obilježja i povijesnu graditeljsku strukturu. Oni su prepoznati kao kulturno naslijeđe i sastavni su dio hrvatske, a u reprezentativnom dijelu i europske urbane tradicije. U suvremenoj hrvatskoj stručnoj i znanstvenoj literaturi te zakonskoj regulativi ne postoji jednoznačna definicija *maloga povijesnog grada*. U literaturi se umjesto pojma povijesnoga grada koriste sintagme: povijesna jezgra grada, povijesna urbana cjelina, kulturno-povijesna cjelina grada, a katkad i naziv povijesni gradic.³ U upravnom i zakonskom motrištu koristi se pojam naselja – urbanih i ruralnih. Neusklađenosti u poimanju atributa naselja, a posebice u određivanju pojma *grad*, izazivaju poteškoće osim u jasnoći određenja i u daljnjim analizama i istraživanjima vezanim za obnovu povijesnih gradova. Zbog neutvrđene jednoznačne definicije pojma, odnosno sintagme *mali povije-*

sni grad u ovome će se istraživanju analizirati različiti kriteriji na temelju kojih se definira grad (upravni, funkcijski, veličinski, konzervatorski, povijesni, strukturno-morfološki) pa će se za odabir malih povijesnih gradova Hrvatske predložiti višekriterijski model.

– Problemi obnove malih povijesnih gradova – Mali povijesni gradovi danas su u velikom broju primjera suočeni s padom gospodarskih aktivnosti, gubitkom nekadašnjih funkcija, demografskim problemima, te socijalnim i fizičkim propadanjem. Zbog društvenih i gospodarskih promjena mnogi mali povijesni gradovi gube svoju ulogu nekadašnjih društvenih, kulturnih i gospodarskih središta za svoju okolinu. Problematika njihove revitalizacije bila je tema nekoliko međunarodnih znanstveno-stručnih konferencija koje su se održale u organizaciji Hrvatske sekcije ECOVAST-a.⁴ Zaključeno je da su mali povijesni gradovi Hrvatske važan činitelj prostornog identiteta na svim razinama – od lokalne, regionalne do nacionalne, te da su bili generatori razvoja pripadajućega ruralnog okruženja. Analiza današnjeg stanja pokazuje da je zbog promjene njihove uloge i gubitka značenja došlo do degradacije fizičkih obilježja grada – propadanja ili vrlo zapuštenog stanja građevne strukture. U europskom kontekstu poznati su brojni primjeri obnove i revitalizacije povijesnih gradova. Putem različitih razvojnih agencija upravlja se projektima koji su usmjereni na obnovu gospodarske osnove povijesnih gradova.⁵

– Polazišta – *Životna kriza malih gradova i naselja koja umiru...* prisutna je u Hrvatskoj već od druge polovice 20. stoljeća.⁶ Problematika propadanja malih povijesnih gradova u Hrvatskoj, ali i u Europi – kao posljedica propadanja proizvodnje, smanjenog nataliteta i povećanog udjela stanovništva starije dobi – zahtijeva nove pristupe za obnovu i

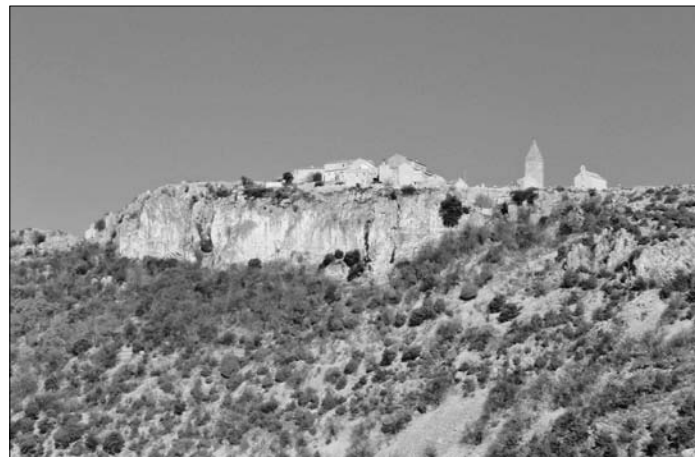
¹ Članak je nastao u sklopu poslijediplomskoga Doktorskoga znanstvenog studija „Arhitektura i urbanizam“, akademske godine 2019./2020. na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u okviru početnoga dokorskog istraživanja teme obnove malih povijesnih gradova Hrvatske pod vođenjem akademika prof. dr.sc. Mladena Obada Šćitarocija i mentora prof. dr.sc. Zlatka Karača.

² Primjerice Zagreb, koji je činila slobodna kraljevska varoš na brdu Gradecu, Kaptol, Nova ves, Vlaska ulica, podgrade i pripadajuća sela, godine 1850. imao je 16.036 stanovnika; Varaždin je 1857. godine imao 9699 stanovnika, Vukovar 8162, Krapina 1175, Bakar 2169, Motovun 1225 itd.

³ Prema *Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* koriste se pojmovi: kulturno-povijesna urbana cjelina, kulturno-povijesna cjelina naselja.

⁴ <http://www.ecovast.hr>. U organizaciji Hrvatske sekcije ECOVAST održana su dva znanstveno-stručna skupa s temom revitalizacije i obnove malih povijesnih povijesnih gradova u Hrvatskoj. ECOVAST = European Council for the Village and Small Town (Europsko vijeće za sela i male gradove)

⁵ <https://cordis.europa.eu/project/id/EVK4-CT-2002-00086/es>. Project Re Urban Mobil (*Mobilising Reurbanisation on condition of demographic change*) 2002-2005

SL 1. PANORAMA GRADA MOTOVUNA
FIG. 1 MOTOVUN, PANORAMA

SL 2. PANORAMA GRADA LUBENICA
FIG. 2 LUBENICE, PANORAMA

revitalizaciju.⁷ Obnova treba zadovoljiti kriterije zaštite i očuvanja povijesnih, urbano-arhitektonskih struktura te ujedno omogućiti gospodarsku održivost i kvalitetu života stanovnika. U Hrvatskoj su zakonom zaštićene 543 kulturno-povijesne cjeline koje uključuju: naselja i njihove dijelove, arheološka i memorijalna područja.⁸ Također postoje nedorečenosti upravne klasifikacije gradova i ostalih naselja u Hrvatskoj⁹, stoga podrobniija klasifikacija kulturno-povijesnih cjelina naselja unutar Registra kulturnih dobara nije mogla biti dosljedno provedena. Usto, prema istim kriterijima sve povijesne urbane cjeline na području države nisu prepoznate kao kulturna dobra.¹⁰

– Istraživački problem – Istraživanje metoda i modela zaštite te obnove malih povijesnih gradova počinje određivanjem pojma odnosno sintagme *malih povijesnih gradova*. Nepostojanje jednoznačne definicije maloga povijesnoga grada kao *urbane, povijesne, prirodne, gospodarske i društvene cjeline*, pa niti njihova popisa – zahtijeva početno istraživanje

kojim će se utvrditi obuhvat, odnosno ‘inventarizacija’ gradova koji zadovoljavaju kriterije maloga povijesnoga grada. Sintagma *malih povijesnih gradova* u sebi sadrži tri ključna pojma: grad, kategoriju povijesnog i veličinu. Grad je – prema danas važećem *Zakonu o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi* – određen brojem stanovnika koji iznosi više od 10.000.¹¹ Prema tom kriteriju brojni povijesni gradovi Hrvatske ne bi mogli biti uvršteni u kategoriju grada jer mnogi od njih danas broje manje i od stotinu stanovnika.¹² Grad je, prema istom Zakonu¹³, definiran i kao *urbana, povijesna, prirodna, gospodarska i društvena cjelina*.¹⁴ Navedena definicija nije potkrijepljena kriterijima kojima se dokazuje da je grad *urbana i povijesna* cjelina, stoga se za određivanje sintagme *malih povijesnih gradova* predlaže višekriterijski pristup.

– Predmet istraživanja – Istraživanje je usmjereno na definiciju i na određivanje skupa *malih povijesnih gradova* Hrvatske prema predloženim kriterijima. Njihov odabir temelji se na višekriterijskoj analizi koja uključuje upravne, funkcijske, veličinske, konzervatorske, povijesne i strukturno-morfološke kriterije.

– Ciljevi ovoga rada jesu istražiti postojeće kriterije i definicije grada te specifično maloga grada u europskim zemljama i u Hrvatskoj. Postojeće kriterije treba dopuniti kriterijima urbane forme, odnosno strukturno-morfološkim obilježjima grada. Potom valja provesti analizu za određivanje značenja pojma *malih povijesnih gradova* i definirati njihov precizni popis u Hrvatskoj.

– Dosadašnja su istraživanja obnove *malih povijesnih gradova* u Hrvatskoj nedostatna, a obrađivana su uglavnom s urbanističkog, povijesno-umjetničkog i zemljopisnog motrišta, te zasad najcjelovitije u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta *Heritage Urbanism*.¹⁵ Većina autora bavila se analizama postojećeg stanja i dosadašnjih modela revitalizacije gradova u Hrvatskoj.¹⁶ Također,

6 PRELOG, 1973: 9

7 BOŽIĆ, 2017: 34; BOŽIĆ, DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, KRANJČEVIĆ, 2019: 57-61

8 Vidjeti Tabl. I. Kulturno-povijesne cjeline upisane u Registar kulturnih dobara RH.

9 KRANJČEVIĆ, LUKIĆ, KUŠEN, KLARIĆ, 2014: 96

10 Vidjeti Tabl. I. Tako u Registar kulturnih dobara RH nisu upisani gradovi kao što su: Rasa, Delnice, Uble i dr.

11 Grad je jedinica lokalne samouprave u kojoj je sjedište županije i svako mjesto koje ima više od 10.000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu. Izvor: Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13.

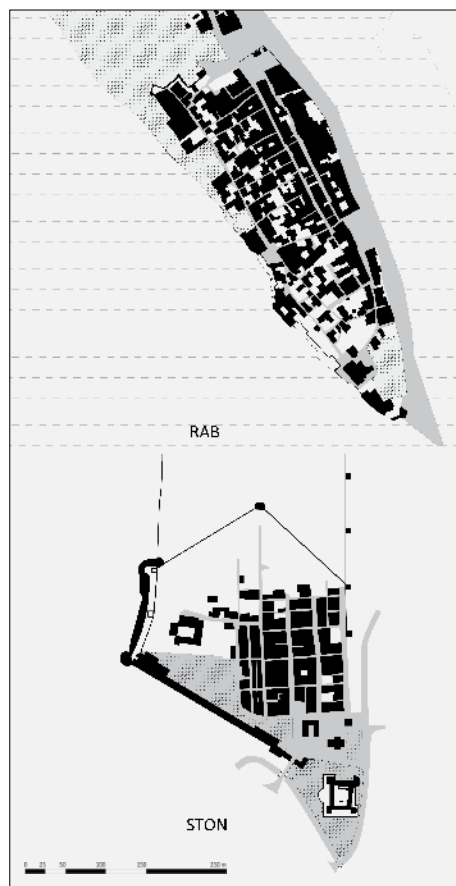
12 Vidjeti Tabl. I.

13 Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi

14 Prema *Zakonu o područnoj i lokalnoj samoupravi* status grada danas imaju i neka naselja koja su povijesno bila sela, primjerice Dugo Selo, Otok itd.

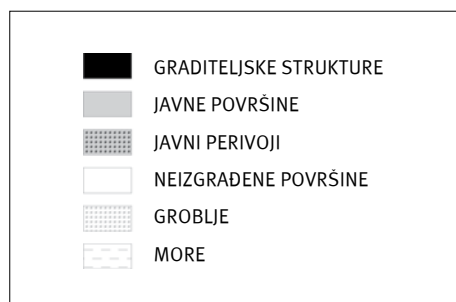
15 OBAD ŠĆITAROCI, 2015., 2017.

16 KARAC, 2017: 57; BOŽIĆ, 2017: 34; DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, KRANJČEVIĆ, 2019: 57-61

SL. 3. URBANE STRUKTURE RABA I STONA
FIG. 3 URBAN STRUCTURES OF RAB AND STON

TUMAČ ZA SL. 3.-5.
LEGEND FOR THE FIGS. 3.-5.

objavljeni su članci i knjige te atlasi povijesnih europskih gradova, u koje su uključeni i neki hrvatski gradovi.¹⁷ U Hrvatskoj zasad postoje samo inicijative i projekti koji se odnose na obnovu i revitalizaciju malih povijesnih gradova, a u europskim zemljama, kao što su Austrija, Njemačka i Švicarska, već su uspostavljeni njihovi popisi, posebice u cilju njihove turističke valorizacije i korištenja.¹⁸

KRITERIJI ZA TUMAČENJE POJMA MALI POVJESNI GRAD

CRITERIA FOR THE INTERPRETATION OF THE CONCEPT *SMALL HISTORIC TOWN*

• **Postojeće definicije grada** – Iako se u stručnoj literaturi često koristi sintagma *malí povijesni grad*, ona nije jednoznačno određena, niti se spominje u zakonskoj regulativi. Njezine se definicije uglavnom odnose na vrijednosti: *Mjesta (naselja) s izraženim povijesnim i kulturnim vrijednostima predstavljaju jednu od najvažnijih vrijednosti našeg Prostorā...¹⁹; odnosno mali povijesni gradovi dio su hrvatske turističke resursne osnove...²⁰*

Pojam *grad* u Hrvatskoj ima dva značenja. Jedno se odnosi na veće naseljeno mjesto u kojem je glavnina stanovnika zaposlena u nepoljoprivrednim djelatnostima²¹, odnosno organizirano naselje većeg opsega sa samostalnom upravom; također i privredno, upravno i kulturno središte jednoga širega područja.²² Drugo je značenje sinonim za burg, stari grad, utvrđeni grad, kaštel, plemićki/feudalni utvrđeni dvor, kao osamljeno fortificirano prebivalište na strateški istaknutom i redovito teže pristupačnom položaju posjeda, sjedište vlasnika namijenjeno boravku i obrani.²³ Postoje primjeri u kojima se gradsko naselje razvilo iz utvrđenoga grada – burga, kao njegovo podgrađe.²⁴

U engleskom jeziku dvije se riječi odnose na pojam grada, *town* i *city*. Riječ *grad (town)* označava izgrađeno područje s ulicama i zgradama, određeno granicama i lokalnom upravom, koje je veće od sela, a općenito manje od grada (*city*). Riječ *city* označava i središte unutar grada²⁵, ali i naseljeno mjesto veće veličine, broja stanovnika i značenja od grada (*town*).²⁶

U njemačkom jeziku *grad (die Stadt)* opisuje se na temelju statističkih, socioloških, zemljopisnih i povijesnih obilježja. Max Weber postavio je početkom 20. stoljeća temelje za koncept grada uzimajući u obzir različite aspekte urbanoga²⁷, da bi sredinom istoga stoljeća Carl Haase predložio 'kombinirani koncept grada'.²⁸ Tako se pod pojmom *grad (die Stadt)* označava upravna jedinica s gradskim zakonima, gustoćom naseljenosti i strukturom zaposlenosti stanovništva. Grad ima zatvoreni oblik s jasnom jezgrom, uzorci-

ma zgrada, centralnim sadržajima, raznolikim sadržajima, kao i značajnim prometom.²⁹

Talijanska riječ *cittā* (lat. *civitas*) podrazumijeva veće naseljeno središte sa zgradama kulturnih, ekonomskih i administrativnih sadržaja, koje ima povijesnu, zemljopisnu ili društvenu posebnost. Veći dio zauzima gradsko tkivo (kuće, ulice, ceste), a manji dio prirodne strukture (jezera, rijeke i zelene površine). U Italiji se status grada u povijesti dodjeljivao posebnim propisom (dekretom).³⁰

Francuska riječ *ville* (lat. *villa*) označava zemljopisno i društveno okruženje nastalo izgradnjom zgrada za stanovnike koji rade unutar aglomeracije; grad je velika i gusto naseljena urbana cjelina koja koncentrira većinu ljudskih aktivnosti s minimalno 2000 stanovnika.³¹

Španjolska riječ *ciudad* (lat. *civitas*) označava grad kao urbani sklop koji se sastoji od velikog broja zgrada i složenih cestovnih sustava, s velikom gustoćom stanovnika, čije su glavne gospodarske aktivnosti povezane s industrijom i uslugama.³²

Ruska riječ *Город* označava veliko naselje u kojem se stanovnici ne bave poljodjelstvom. Grad je skupina arhitektonskih i inženjerskih građevina koje osiguravaju život stanovnika, a sadrži razvijeni sustav gospodarstva, umjetnosti, zanata i tehničkih dostignuća. S povijesnoga motrišta grad određuje prisutnost obrambenih struktura (bedema, zidina).³³

17 Hrvatska je bila uključena u europski projekt *Historic Towns Atlas*. Autorica Mirela Altic Slukan objavila je ediciju *Povijesni atlas gradova* u pet svezaka: Bjelovar, Sisak, Hrvatska Kostajnica, Koprivnica, Varaždin, u razdoblju od 2000. do 2009., koje je izdavač Institut društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba.

18 www.ecovast.hr. Projekt: *Mali povijesni gradovi Hrvatske*, ECOVAST HR; Projekt EU: TOWN – *Small and medium sized towns in their functional territorial context*; <https://www.khs.info/de/staedte/uebersicht.html>. ESPON; *Kleine Historische Städte in Österreich*

19 LIPOVAC, 2009: 205

20 KUŠEN, 2002: 15

21 *** 2002: 398

22 *** 2005: 283

23 *** 1962: 435. Vrlo slična definicija izrečena je i u: *** 1984: 481-482, te u: SZABO, 1920: 11.

24 To su primjerice: Bakar, Varaždin, Đurđevac, Pazin, Ogulin, Ozalj, Klis...

25 <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/town>

26 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/city>.

27 WEBER, 1921: 632

28 <http://www.staedtegeschichte.de/einfuehrung/Definitionen>; HAASE, 1958: 22

29 <https://www.spektrum.de/lexikon/geographie/stadt/7509>

30 <https://www.garzantilinguistica.it/ricerca/?q=citt%C3%A0>

31 <https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/definition/ville>

32 <https://www.significados.com/ciudad>

Austrijski primjer povezivanja malih povijesnih gradova *Die Kleinen historischen Städte* [KHS] uključuje četrnaest malih gradova koji su birani prema kriterijima – postojanja turističke infrastrukture i gradskih podataka (upis u listu kulturnih dobara grada u cjelini ili dijelova grada, te grad s gradskim pravima).³⁴ Osnovni kriteriji za određivanje grada jesu: veličina i broj stanovnika, pravni status i autonomija, urbani oblik i utvrda, tržišna funkcija i središnje mjesto. Dodan je i kriterij *stupanj urbanosti* kao kvalitativna oznaka urbanoga načina života.³⁵ Mali grad (*die Kleinstadt*) sagledava se kao međukategorija između sela i velikoga grada, no s posebnim obilježjima: gradski statut, tlocrt i zgrade, centralne funkcije te broj stanovnika (5000-20.000).³⁶

Analiza pokazuje da i u ostalim europskim zemljama postoje razne definicije pojma grad koji se sagledava temeljem statističkih, gospodarskih, upravnih, socioloških, funkcijskih i povijesnih kriterija, ali su uključene i kategorije urbanoga oblika, kao i stupnja urbanosti.

• **Određenje grada na temelju upravnih kriterija – grad kao upravna kategorija** – Pojam je određen *Zakonom o lokalnoj i područnoj samoupravi* kao: *grad je jedinica lokalne samouprave u kojoj je sjedište županije te svako mjesto koje ima više od 10.000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu. Iznimno, gdje za to postoje posebni razlozi (povi-*

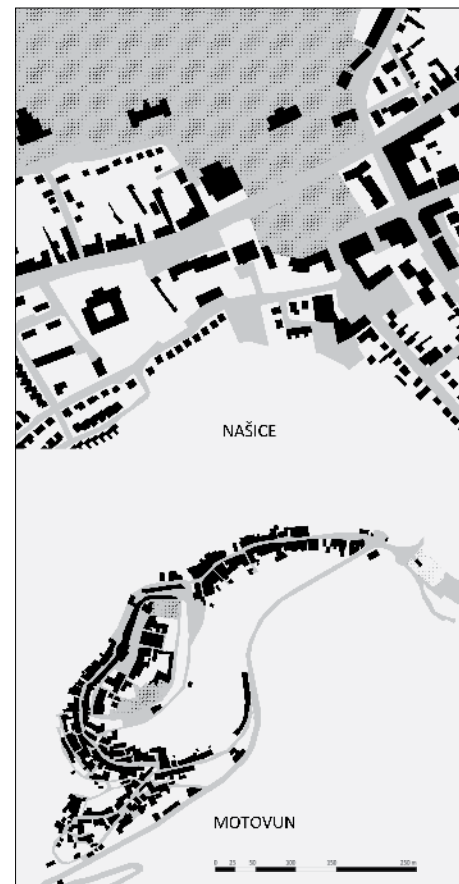
*jesni, gospodarski, geoprometni), gradom se može utvrditi i mjesto koje ne zadovoljava uvjete iz stavka 1. ovoga članka.*³⁷ Prema *Modelu diferencijacije urbanih, ruralnih i prijelaznih naselja*³⁸ urbanim se naseljima smatraju: sva naselja sjedišta upravnih gradova, naselja veća od 10.000 stanovnika, naselja veća od 5000 stanovnika s 25% i više zaposlenih u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima, naselja od 2000 do 4999 stanovnika s 25% i više zaposlenih u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima, te s više od 50% nepoljoprivrednih kucanstava.

U Hrvatskoj se danas pod pojmom grada na temelju upravnih kriterija ne podrazumijeva urbano naselje u fizičkom smislu riječi ili urbano područje, već prostorna upravna cjelina koja je proglašena gradom političkom odlukom.³⁹ Pojam urbano područje podrazumijeva područje koje fizički tvori dio grada ili velikog grada te ga karakterizira važan udio izgrađenih površina, visoka gustoća naseljenosti i zaposlenosti, kao i značajna količina prometa i drugih infrastrukture (za razliku od ruralnih područja).⁴⁰ Prema tom kriteriju u Hrvatskoj postoji 128 gradova koji imaju upravni status grada pa su uključeni u ovo istraživanje.⁴¹

• **Određenje grada na temelju prostorno-planerskih, odnosno veličinskih i funkcijskih kriterija** – Složenost grada kao prostorne, urbanističke, povijesne i društvene kategorije određuje međusobna interakcija prostora, ljudskih djelatnosti i oblika društvenoga života, u prostoru i vremenu.⁴² Planska odrednica da grad jest ili bi morao biti najbolji oblik organiziranoga života ljudi potkrijepljena je i kvantitativnim kriterijima.⁴³ Za *Strategiju prostornog uređenja RH* iz 1997. godine naselja i gradovi izdvojeni su korištenjem pokazatelja i obilježja socioekonomskog karaktera i broja stanovnika.⁴⁴

Kriteriji su uspostavljeni za definiranje srednjih gradova, temeljem kojih su izdvojena 54 srednja grada.⁴⁵ Slijedom zaključka da su srednji gradovi oni koji imaju više od 7000 stanovnika, kategorija malih gradova odnosila bi se na one koji imaju manje od 7000 stanovnika. Pritom kategorija malih gradova, naselja s gradskim obilježjima, općinska središta (područna i važnija lokalna središta) s manje od 7000 stanovnika (gradici, trgovista i druga naselja) imaju zajedničko obilježje: otežanost ili nesposobnost da budu organizatori razvojnih promjena.⁴⁶

Funkcijski kriterij jedan je od određujućih za pojam grada, stoga su u istraživanje uključeni svi gradovi i naselja koji imaju urbane funkcije i sadržaje (upravne, zdravstvene, školske, sakralne, kulturne, uslužne i sl.), a to su svi 'upravni gradovi' i ostali, njih ukupno 221.⁴⁷

SL. 4. URBANE STRUKTURE NAŠICE I MOTOVUNA
FIG. 4 URBAN STRUCTURES OF NAŠICE AND MOTOVUN

33 <https://kartaslov.ru/%Do>

34 www.khs.info. *Die Kleinen historischen Städte* [KHS]

35 <http://www.staedtegeschichte.de/einfuehrung/Definitionen.html>. To se odnosi na urbani stil života: strukturu zaposlenih, strukturu urbanog društva, visoki stupanj anonimnosti i individualnih stilova života, ravnodušnošću i tolerancijom prema drugima.

36 KREICHAUF, 2012: 16

37 *Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, članak 5, NN 19/2013*

38 OSTROSKI, 2011.

39 Zbog toga postoje velike razlike kad je riječ o obuhvatu gradskih naselja, odnosno njihova teritorija.

40 *** 2006: 20

41 Vidjeti Tabl. I.

42 MARINOVIC-UZELAC, 1978: 24

43 *** 1997: 69

44 *** 1997: 47. Gradska naselja prepoznaju se na temelju četiri kriterija: broj stanovnika (veličina naselja – više od 2000 stanovnika), postotak poljoprivrednog od ukupnog stanovništva; postotak radnika u mjestu stanovanja i postotak domaćinstava bez poljodjelskog gospodarstva.

45 ZIMMERMAN, 1999. Srednji gradovi: naselje s više od 10.000 stanovnika; naselje s više od 7000 stalnih stanovnika, kada ima i više od 20.000 ekvivalentnih stanovnika; naselje s više od 7000 stalnih stanovnika, kada ima i više od 5000 zaposlenih u mjestu. Srednji gradovi razvrstani su u tri skupine: 'veći' srednji gradovi, 'srednji' srednji gradovi i 'manji' srednji gradovi.

46 *** 1997: 51

47 Vidjeti Tabl. I.

TABL. I. PREGLED GRADOVA/NASELJA HRVATSKE PREMA ISTRAŽIVANIM KRITERIJIMA

TABLE I OVERVIEW OF CROATIAN CITIES / SETTLEMENTS ACCORDING TO THE RESEARCHED CRITERIA

Naziv grada/naselja	Kriteriji						MPG	Naziv grada/naselja	Kriteriji						MPG	
	Upr.	Vel.	Fun.	Kon.	Pov.	Str.			Upr.	Vel.	Fun.	Kon.	Pov.	Str.		
1. Bakar	grad	1.473						57. Imotski	grad	4.757						
2. Bale	sjedište općine	936						58. Ivanec	grad	5.234						
3. Baska	sjedište općine	1.728						59. Ivanic-Grad	grad	14.600						
4. Bedenica	sjedište općine	1.522						60. Jastrebarsko	grad	16.689						
5. Bednja	sjedište općine	677						61. Jelsa	sjedište općine	1.801						
6. Beli	naselje	47						62. Kaprije	naselje	189						
7. Beli Manastir	grad	8.049						63. Karlobag	sjedište općine	468						
8. Belišće	grad	6.518						64. Karlovac	grad	46.833						
9. Benkovac	grad	2.677						65. Kastav	grad	8.891						
10. Beram	naselje	254						66. Kašina	naselje	1.548						
11. Betina	naselje	697						67. Kastela	grad	38.667						
12. Biograd na Moru	grad	5.569						68. Klanjec	grad	2.915						
13. Bjelovar	grad	27.024						69. Knin	grad	10.633						
14. Blato	sjedište općine	3.570						70. Komiza	grad	1.677						
15. Bol	sjedište općine	1.609						71. Koprivnica	grad	23.955						
16. Boljun	naselje	82						72. Korčula	grad	2.856						
17. Borovo	naselje	5056						73. Kraljevica	grad	2.857						
18. Bregana	naselje	2440						74. Krapanj	naselje	170						
19. Brseč	naselje	126						75. Krapina	grad	4.471						
20. Buje	grad	2.671						76. Krasić	sjedište općine	616						
21. Buzet	grad	6.055						77. Kriz	sjedište općine	1.821						
22. Cavtat	grad	2.153						78. Krizevci	grad	11.231						
23. Cres	grad	2.289						79. Krk	grad	3.730						
24. Crikvenica	grad	6.860						80. Kutina	grad	13.735						
25. Čabar	grad	412						81. Kutjevo	grad	2.440						
26. Čakovec	grad	27.820						82. Labin	grad	6.893						
27. Čazma	grad	8.077						83. Lastovo	sjedište općine	350						
28. Daruvar	grad	8.567						84. Legrad	sjedište općine	1.021						
29. Delnice	grad	4.526						85. Lepoglava	grad	4.174						
30. Dobrinj	sjedište općine	109						86. Licki Osik	naselje	1.914						
31. Donja Pušća	sjedište općine	794						87. Lipik	grad	6.674						
32. Donja Stubica	grad	5.680						88. Lovran	sjedište općine	3.336						
33. Donji Lapac	sjedište općine	1216						89. Lubenice	naselje	12						
34. Donji Miholjac	grad	6.680						90. Ludbreg	grad	3.603						
35. Draguč	naselje	79						91. Makarska	grad	13.834						
36. Drivenik	kastel	308						92. Mali Losinj	grad	6.296						
37. Drniš	grad	3.144						93. Mali Ston	naselje	165						
38. Dubrovnik	grad	28.434						94. Marija Bistrica	sjedište općine	1.071						
39. Duga Resa	grad	6.011						95. Marija Gorica	sjedište općine	213						
40. Dugo Selo	grad	13.671						96. Marina	sjedište općine	1.117						
41. Đakovo	grad	19.491						97. Milna	sjedište općine	830						
42. Đurđenovac	sjedište općine	2.944						98. Metković	grad	15.329						
43. Đurđevac	grad	6.349						99. Momjan	naselje	83						
44. Fazana	sjedište općine	2209						100. Moravce	naselje	728						
45. Fuzine	sjedište općine	685						101. Mosćenice	naselje	301						
46. Garešnica	grad	3.874						102. Mosćenicka Dr.	sjedište općine	585						
47. Glina	grad	4.680						103. Motovun	sjedište općine	484						
48. Gospić	grad	12.745						104. Mursko Središće	grad	3.444						
49. Gracisce	sjedište općine	466						105. Murter	sjedište općine	2.068						
50. Gradac	sjedište općine	1308						106. Nasice	grad	7.894						
51. Groznjan	sjedište općine	164						107. Nin	grad	1.132						
52. Grubišno Polje	grad	3.171						108. Nova Gradiska	grad	11.821						
53. Hr. Kostajnica	grad	2.756						109. Novalja	grad	2.358						
54. Hum	naselje	30						110. Novi Marof	grad	1.956						
55. Hvar	grad	3.771						111. Novi Vinodolski	grad	4.005						
56. Ilok	grad	5.072						112. Novigrad (Istra)	grad	2.622						

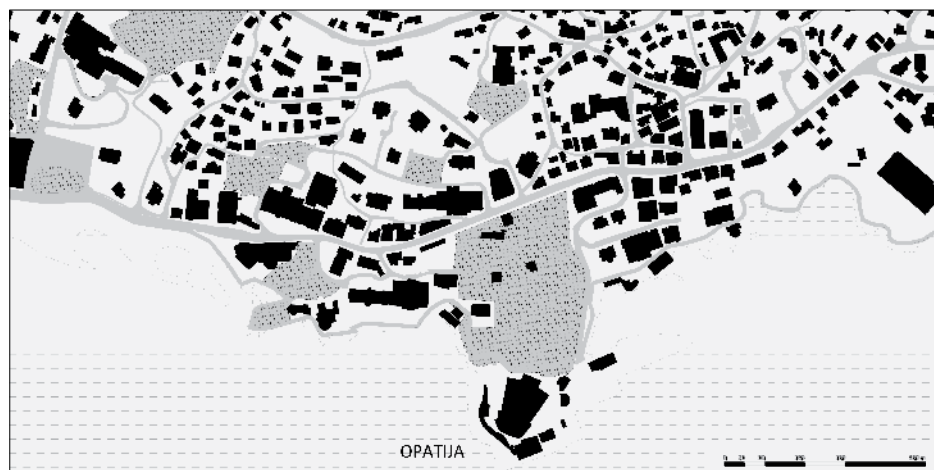
Naziv grada/naselja		Kriteriji						MPG
		Upr.	Vel.	Fun.	Kon.	Pov.	Str.	
113.	Novigrad (Zadar)	naselje	534					
114.	Novska	grad	7.028					
115.	Obrovac	grad	996					
116.	Ogulin	grad	8.216					
117.	Omis	grad	6.462					
118.	Omislalj	sjedište općine	1.790					
119.	Opatija	grad	6.657					
120.	Opuzen	grad	2.729					
121.	Oprtalj	sjedište općine	79					
122.	Orahovica	grad	3.954					
123.	Orebić	sjedište općine	1.979					
124.	Oroslavje	grad	3.368					
125.	Osijek	grad	84.104					
126.	Osor	naselje	60					
127.	Otočac	grad	4.240					
128.	Otok	grad	4.694					
129.	Ozalj	grad	1.181					
130.	Pag	grad	3.846					
131.	Pakoštane	sjedište općine	2.191					
132.	Pakrac	grad	4.842					
133.	Pazin	grad	4.386					
134.	Petrinja	grad	15.683					
135.	Piće	sjedište općine	281					
136.	Pirovac	sjedište općine	1.704					
137.	Pleternica	grad	3.418					
138.	Ploče	grad	6.013					
139.	Plomin	naselje	113					
140.	Popovača	grad	4.207					
141.	Poreč	grad	9.790					
142.	Požega	grad	19.506					
143.	Pregrada	grad	1.828					
144.	Prelog	grad	4.324					
145.	Primosten	sjedište općine	2.828					
146.	Prvić Luka	naselje	164					
147.	Pučisca	sjedište općine	2.171					
148.	Pula	grad	57.460					
149.	Punat	naselje	1.860					
150.	Rab	grad	437					
151.	Rabac	naselje	1.472					
152.	Rakalj	naselje	440					
153.	Raša	sjedište općine	1.440					
154.	Rijeka	grad	128.384					
155.	Roč	naselje	153					
156.	Rogožnica	sjedište općine	1.121					
157.	Rovinj	grad	13.056					
158.	Samobor	grad	37.633					
159.	Senj	grad	4.810					
160.	Sinj	grad	11.478					
161.	Sisak	grad	33.322					
162.	Skradin	grad	588					
163.	Slatina	grad	10.208					
164.	Slavonski Brod	grad	53.531					
165.	Slunj	grad	5.076					
166.	Solin	grad	20.212					
167.	Split	grad	167.121					
168.	Stari Grad	grad	2.751					

Naziv grada/naselja		Kriteriji						MPG
		Upr.	Vel.	Fun.	Kon.	Pov.	Str.	
169.	Starigrad Pakl.	sjedište općine	1.140					
170.	Ston	sjedište općine	145					
171.	Sucuraj	sjedište općine	357					
172.	Sukošan	sjedište općine	2.808					
173.	Supetar	grad	3.213					
174.	Sutivan	sjedište općine	822					
175.	Sveta Nedjelja	grad	1.338					
176.	Sveti Ivan Zelina	grad	2.764					
177.	Sv. Kriz Zacretje	sjedište općine	897					
178.	Svetvincenat	sjedište općine	2.202					
179.	Šibenik	grad	34.302					
180.	Šipanska Luka	naselje	212					
181.	Šumber	naselje	381					
182.	Tisno	sjedište općine	3.094					
183.	Topusko	sjedište općine	2.985					
184.	Tovarnik	sjedište općine	1.500					
185.	Tribunj	sjedište općine	1.536					
186.	Trilj	grad	2.076					
187.	Trogir	grad	10.923					
188.	Trviž	naselje	425					
189.	Uble	naselje	222					
190.	Udbina	sjedište općine	1.874					
191.	Umag	grad	7.281					
192.	Valpovo	grad	7.396					
193.	Varazdin	grad	38.839					
194.	Varazd.Toplice	grad	1.765					
195.	Vela Luka	sjedište općine	4.137					
196.	Veli Lošinj	naselje	917					
197.	Velika Gorica	grad	31.553					
198.	Veprinac	naselje	981					
199.	Vinkovci	grad	35.312					
200.	Virovitica	grad	14.688					
201.	Vis	grad	1.776					
202.	Višnjan	sjedište općine	694					
203.	Vodice	grad	6.755					
204.	Vodnjan	grad	3.613					
205.	Vrbnik	sjedište općine	948					
206.	Vrbovec		14.658					
207.	Vrboska	naselje	548					
208.	Vrbovsko	grad	1.673					
209.	Vrgorac	grad	2.039					
210.	Vrlika	grad	2.177					
211.	Vrsar	sjedište općine	1.771					
212.	Vukovar	grad	26.468					
213.	Zabok	grad	8.994					
214.	Zadar	grad	71.062					
215.	Zagreb	grad	802.338					
216.	Zaprešić	grad	19.644					
217.	Završje	naselje	47					
218.	Zlarin	naselje	284					
219.	Zlatar	grad	2.096					
220.	Žminj	sjedište općine	798					
221.	Županja	grad	12.090					

Tumač znakova

	Zadovoljava kriterije		Ne zadovoljava kriterije
--	-----------------------	--	--------------------------

Upr. – Upravni; Vel. – Veličinski < 7000; Fun. – Funkcijski; Kon. – Konzervatorski; Pov. – Povijesni; Str. – Strukturno morfoloski; MPG – Mali povijesni grad

SL. 5. URBANA STRUKTURA OPATIJE
FIG. 5 URBAN STRUCTURE OF OPATIJA

• **Određenje povijesnoga grada na temelju konzervatorskih kriterija – grad kao kulturno naslijeđe** – Povijesni gradovi prepoznati su kao entiteti kulturnoga naslijeđa već u *Venecijanskoj povelji* iz 1964. godine⁴⁸, prema kojoj se koncept povijesnog spomenika ne odnosi samo na arhitektonska djela već i na urbana i ruralna područja koja dokumentiraju pojedinu civilizaciju, značajan razvoj i povijesne događaje.⁴⁹ Prema *Povelji o očuvanju povijesnih gradova i urbanih područja* (1984.)⁵⁰ definirana su „...povijesna i urbana područja, uključuju gradove, povijesna središta i kvartove zajedno s prirodnim ili umjetno stvorenim okolišem”.⁵¹ Vrijednosti koje trebaju biti očuvane uključuju: povijesni karakter urbanoga područja, materijalne i duhovne elemente te odnos grada (urbanoga područja) prema okružujućoj okolini, prirodnoj ili umjetnoj.⁵² Prema *Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske upisane su 542 kulturno-povijesne cjeline kao vrsta nepokretnih kulturnih dobara.⁵³ U navedenu kategoriju uključene su kulturno-povijesne cjeline naselja (urbanih i ruralnih), etnološka, memorijalna i arheološka područja.⁵⁴ Kao vrstu nepokretnih kulturnih dobara Zakon podrazumijeva grad, selo, naselje ili njegov dio, ali dalje detaljnije ne definira njihova svojstva. Metodom eliminacije za potrebe ovoga istraživanja iz skupa kulturno-povijesnih cjelina izdvojene su one koje nisu ruralna naselja, niti su arheološka, etnološka i memorijalna područja. Te su cjeline u Registru kulturnih dobara RH upisane kao: kulturno-povijesne cjeline grada i urbanističke cjeline naselja. Prema konzervatorskom kriteriju izdvojene su 174 kulturno-povijesne urbane cjeline, među kojima su i veliki gradovi koji nisu predmet ovoga istraživanja.⁵⁵

• **Određenje grada na temelju povijesnih kriterija** – Nastajanje grada ili razdoblje u kojem je naselje doseglo najviši stupanj urba-

nosti pripada određenom povijesnom razdoblju i iskazuje se kao ‘razdoblje značaja’. Povijesni kriteriji za određivanje grada antičkoga razdoblja jesu statusi: kolonije (*coloniae*) i municipija (*municipium*). Srednjovjekovna gradska naselja, primjerice, određuju povlastice slobodnoga kraljevskoga grada i trgovista, biskupijskog sjedišta te postojanje gradskih i komunalnih statuta. Od prve polovice 13. stoljeća pojedini gradovi u kontinen-

48 ICOMOS, 1964.

49 ICOMOS, 1964.

50 ICOMOS, 1987.

51 ICOMOS, 1987.

52 UNESCO, 2005

53 <https://www.min-kulture.hr>. Registar kulturnih dobara RH

54 Vidjeti Tabl. I.

55 Vidjeti Tabl. I.

56 Autori koji su se bavili ovom temom jesu npr: BUDAK, 1994.; JELAS, 2012.

57 Korčulanski statut (1214.), Dubrovacki statut (1272.), Vinodolski zakonik (1288.), Skradinski statut (13. st.), Bracki statut (1305.), Zadarski statut (1305.), Lastovski statut (1310.), Splitski statut (1312.), Rapski statut (1328.), Hvarski statut (1331.), Trogirski statut (1332.), Mljetski statut (1345.), Istarski-porečki (1363.), Krčki statut (1388.), Senjski statut (1388.), Šibenski statut (14. st.), Kastavski statut (1400.), Novigradski statut (1402.), Bujski statut, Dvigradski statut (1413.), Pulski statut (1431.), Paski statut (1443.), Buzetski statut (1435. i 1575.), Plominski statut (1438.), Poljički statut (1440.), Cresko-osorski statut (1441.), Balski statut (1467.), Zakon Kastela Mošćenice (1470.), Motovunski statut (1507.), Veprinacki zakon (1507.), Iločki statut (1525.), Umaski statut (1528.), Rovinjski statut (1531.), Opatalski statut (1533.), Groznjanski statut (1558.), Trsatski statut (1640.), Karlovački statut (1778.).

58 PRELOG, 1971./1972: 81

59 KARAC, 2009: 69-89

60 Vidjeti Tabl. I.

61 RADOVIĆ, 2006: 9

62 KRIER, 1979.

63 Brojni suvremeni autori svoja istraživanja usmjeruju na pitanja urbane morfologije, kao što su: OLIVEIRA, 2016.; MIRMOGHTADAEI, 2006. itd.

64 MAROVIĆ, 1989: 193

65 Vidjeti Tabl. I.

66 *** 1997: 44. Naselja su diferencirana prema centralitetu u sedam stupnjeva. Analize centralnih naselja: CRKVENČIĆ, 1975.; GRGUREVIĆ, 1990.; VRESK, 2002.; LUKIĆ, 2012.

67 To su, primjerice, kastel Drivenik, burg Veliki Tabor, stari grad Ozalj i dr.

68 KRANJEVIĆ, LUKIĆ, KUŠEN, 2015: 96. To su, primjerice, gradovi: Sveta Nedjelja, Otok i ostali.

69 Vidjeti Tabl. I.; to su: Bakar, Bale, Baska, Beli, Belišće, Beram, Biograd na moru, Blato, Boljun, Bregana, Brsec, Buje, Buzet, Cavtat, Cres, Crikvenica, Delnice, Dobrinj, Donja Stubica, Donji Miholjac, Draguč, Drnis, Duga Resa, Đurđenovac, Fazana, Glina, Gračišće, Groznjan, Hrvatska Kostajnica, Hum, Hvar, Ilok, Imotski, Jelsa, Karlobag, Klanjec, Komiza, Korčula, Kraljevica, Krapina, Krk, Labin, Lastovo, Lički Osik, Lipik, Lovran, Lubenice, Lubbreg, Mali Lošinj, Mali Ston, Mošćenice, Motovun, Nin, Novalja, Novi Vinodolski, Novigrad (Istra), Novigrad (Zadar), Obrovac, Omis, Omišalj, Opatija, Opatalj, Opuzen, Orebić, Osor, Otočac, Pag, Pakrac, Pazin, Pican, Ploče, Plomin, Pregrada, Primosten, Pučišća, Rab, Raša, Roč, Senj, Skradin, Slunj, Stari grad, Ston, Svetvincent, Tribunj, Trvz, Uble, Varazdinske Toplice, Veli Lošinj, Veprinac, Vis, Višnjan, Vodnjan, Vrbnik, Vrgorac, Vrljika, Vrsar i Žminj.

talnoj Hrvatskoj koji su dosegili određenu prostornu, gospodarsku i socijalnu važnost dobivaju status slobodnoga kraljevskoga grada odnosno trgovišta (*oppidum, villa*).⁵⁶ Neki gradovi na jadranskoj obali (Korčula, Dubrovnik) svoje su statute dobili već u 13. stoljeću, a potom i ostali (Zadar, Split, Rab, Hvar, Trogir, Krk...)⁵⁷ Iako se razlikuju po svojem opsegu, srednjovjekovni statuti gradova često uređuju i regulacije gradskih prostora i pravila građenja (gradski statut Dubrovnika⁵⁸, Splita, Zadra...); oni sadrže urbanističko-komunalne propise, odredbe o vlasničkim i posjedovnim pravima, o održavanju putova, komunalnoj higijeni, javnom redu i javnim prostorima grada.⁵⁹ U skup povijesnih kriterija uključeni su i planski nastali gradovi srednjovjekovnoga, renesansnoga, baroknoga, te razdoblja 19. i 20. stoljeća. Na temelju navedenih povijesnih kriterija prepoznato je ukupno 116 gradova.⁶⁰

• **Određenje grada na temelju strukturno-morfoloških kriterija** – U sklopu ovoga istraživanja predložena je grupa strukturno-morfoloških kriterija koji uključuju prostorne, urbanističke i arhitektonske strukture, a polaze sa stajališta da gradovi predstavljaju prostorni okvir života određene zajednice ovisan o topografskim i povijesnim uvjetima, te da je urbano uređenje prepoznato kao najsloženija socijalna umjetnost.⁶¹ Urbanu strukturu karakteriziraju osnovni elementi unutar urbano-ga područja, kao što su: morfologija (izgled, pojavnost) grada, matrica (plan grada) definirana mrežom ulica i trgova, sadržaji i funkcije te graditeljske strukture.⁶² U određivanju pojma grada bitna je uloga njegova fizičkog oblika sastavljenog od urbanih struktura (prirodni elementi, ulice, blokovi, parcele i zgrade).⁶³ Strukturno-morfološki kriteriji polaze od definicije povijesnoga grada kao „...najsloženijeg pojma unutar materijalne kulture koji je ujedno dokument nataloženog vremena, a određuju ga: materijal, oblik i značenje”.⁶⁴ Na temelju navedenih teorijskih polazišta analizirane su prostorne, funkcionalne i graditeljske strukture za sve gradove koji zadovoljavaju prethodno potvrđene upravne, veličinske, funkcijske, povijesne i konzervatorske kriterije. Parametri za analizu bili su: urbana matrica, mreža ulica i javnih prostora, gustoća izgradnje, obrambeni sustav, javne i upravne zgrade, ostale zgrade za trgovinu, proizvodnju, hoteli i sl.; stambene zgrade očuvanih povijesnih obilježja i dominantna stilska arhitektura. Strukturno-morfološke kriterije zadovoljavaju 163 grada, odnosno naselja urbanih odlika.⁶⁵

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Istraživanjem je utvrđena razlika između pojma grad kao utvrde i kao naselja.⁶⁶ Grad kao utvrda (burg, kaštel) oko kojeg se nije razvilo naselje ne ispunjava većinu od predloženih kriterija (upravnih, veličinskih, funkcijskih, povijesnih i strukturno-morfoloških) pa se ne može ubrojiti u kategoriju grada kao naselja.⁶⁷ Grad kao naselje može se razdvojiti u dvije kategorije: grad u smislu upravne jedinice lokalne samouprave, a sastoji se od jednoga ili više naselja,⁶⁸ dok je druga kategorija grad kao samostalno statističko naselje koje zadovoljava veličinske i funkcijske kriterije. Tada je to urbano područje koje ima gradski oblik s jasnom jezgrom, urbanim uzorcima, centralnim sadržajima i prostorima te različitim graditeljskim strukturama gradskih atributa. Strukturno-morfološki kriteriji kojima se dokazuje postojanje prostornih, urbanističkih i arhitektonskih obilježja i struktura odlučujući su za određivanje grada. I u ostalim europskim zemljama postoje razne definicije pojma grad koji se sagledava temeljem statističkih, gospodarskih, upravnih, socioloških, funkcijskih i povijesnih kriterija, ali su uključene i kategorije urbanoga oblika i stupnja urbanosti. U Hrvatskoj su gotovo svi gradovi povijesni jer pripadaju nekom od povijesnih razdoblja, od antike sve do druge polovice 20. stoljeća.

Mali povijesni grad na hrvatskome prostoru može se definirati kao homogena prostorna i funkcionalna graditeljska i društvena cjelina nastala tijekom povijesnih razdoblja, koja posjeduje prepoznatljiva gradska obilježja s urbanim uzorcima, javnim sadržajima, katkad i upravnim statusom te brojem stanovnika do 7000. Ovim je istraživanjem – na temelju višekriterijske analize iz skupa ‘upravnih gradova’ i zasticenih kulturno-povijesnih urbanih cjelina koje zadovoljavaju osim funkcijskih, veličinskih i strukturno-morfološka obilježja – izdvojen skup *malih povijesnih gradova* – njih ukupno 99, koji će biti predmet daljnjih detaljnih urbanoloških istraživanja.⁶⁹ Navedeni mali povijesni gradovi zadovoljavaju sve kriterije: veličinske, funkcijske, povijesne, konzervatorske i strukturno-morfološke, dok njih deset (Bregana, Delnice, Karlobag, Kraljevica, Lički Osik, Opuzen, Ploče, Raša, Starigrad, Uble) zasad ne zadovoljava konzervatorski kriterij jer nisu kao kulturno-povijesne cjeline upisani u Registar kulturnih dobara.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BOŽIĆ, N. (2017.), *Modeli urbane preobrazbe i održivog razvoja malih povijesnih gradova, u: Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa*, zbornik radova: 74 [ur. OBAD ŠĆITAROCI, M.], Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
2. BOŽIĆ, N.; DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, B.; KRANJČEVIĆ, J. (2019.), *Urban Transformation and Sustainable Development of Small Historic Towns*, u: *Cultural Urban Heritage, Development, Learning and Landscape Strategies* [ur. OBAD ŠĆITAROCI, M.; BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, B.; MRĐA, A.], Springer, Cham, https://doi.org/10.1007/978-3-030-10612-6_10
3. BUDAČ, N. (1994.), *Gradovi Varazdinske županije u srednjem vijeku*, Ljevak, Zagreb-Koprivnica
4. CAMBI, N. (2002.), *Antika*, Ljevak, Zagreb
5. CRKVENČIĆ, I. (1976.), *Gradovi SR Hrvatske*, Školska knjiga, Zagreb
6. KRUGUŠEVIĆ, O. (1990.), *Prilog proučavanja sustava hijerarhije centralnih naselja Republike Hrvatske*, disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
7. HAASE, C. (1958.), *Stadtbegriff und Stadtentstehungsschichten in Westfalen*, u: *Westfälische Forschungen*, 1: 1-1958 [<http://www.staedtegeschichte.de/einfuehrung/Definitionen>].
8. JELAS, D. (2012.), *Tipologija srednjovjekovnih gradskih naselja u donjem medurječju Drave i Save*, „Povijesni zbornik”, 5: 5-17, Osijek
9. KARAČ, Z. (2009.), *Urbanističko-komunalne odredbe u srednjovjekovnom statutu Mošćenica*, „Mošćenički zbornik”, 6: 69-89, Katedra čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, ECOVAST, Zagreb
10. KARAČ, Z. (2017.), *Modeli i iskustva revitalizacije hrvatskih povijesnih gradova*, u: *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa*, zbornik radova: 57 [ur. OBAD ŠĆITAROCI, M.], Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
11. KRANJČEVIĆ, J.; LUKIĆ, A.; KUŠEN, E.; KLARIĆ, Z. (2014.), *Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, urbani i ruralni razvoj i transformacija prostora*, Institut za turizam, Zagreb
12. KREICHAUF, R. (2012.), *Kleinstadt und Zuwanderung*, Institut für Stadt- und Regionalplanung, Technische Universität Berlin, Berlin
13. KRIER, R. (1979.), *Urban Space*, Academy Editions, London
14. KUŠEN, E. (2002.), *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, Zagreb
15. LIPOVAČ, N. (2009.), *Zaštita povijesnih gradova u okviru zakonodavstva u Hrvatskoj*, „Mošćenički zbornik”, 6 (6): 203-212, Katedra čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, ECOVAST, Zagreb

16. LUKIĆ, A. (2012.), *Mozaik izvan grada – tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Zagreb
17. MARINOVIC-UZELAC, A. (1978.), *Socijalni prostor grada*, Zagreb
18. MARINOVIC-UZELAC, A. (1986.), *Naselja, gradovi, prostori*, Tehnička knjiga, Zagreb
19. MAROEVIĆ, I. (1989.), *Povijesni grad kao dokument*, „Radovi IPU”, 12-13: 191-196, Zagreb
20. MIRMOGHTADAEI, M. (2006.), *A proposed method for the analysis of urban character*, „Journal of environmental studies”, September, 32 (39): 129-140; <https://www.sid.ir/En/Journal/ViewPaper.aspx?ID=62181>
21. OBAD ŠĆITAROCI, M. [ur.] (2015.), *Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa / Cultural Heritage – Possibilities for Spatial and Economic Development*, zbornik radova, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
22. OBAD ŠĆITAROCI, M. [ur.] (2017.), *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa – multidisciplinarni dijalog*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
23. OBAD ŠĆITAROCI, M.; BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, B.; MRĐA, A. [ur.] (2019.), *Cultural Urban Heritage – Development, Learning and Landscape Strategies*, Cham: Springer Nature Switzerland, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-10612-6>
24. OBAD ŠĆITAROCI, M.; BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, B. (2019), *Heritage Urbanism*, „Sustainability”, 11 (9): 2669 (1-10), <https://doi.org/10.3390/su11092669>
25. OLIVEIRA, V. (2016.), *Urban Morphology: An Introduction to the Study of the Physical Form of Cities*, Springer, Cham
26. OSTROŠKI, LJ. (2011.), *Model diferencijacije urbanih, ruralnih i prijelaznih naselja u Republici Hrvatskoj*, Metodološke upute 67, Državni zavod za statistiku, Zagreb
27. PRELOG, M. (1971./72.), *Dubrovački statut i izgradnja grada*, „Peristil”, 14-15: 81-94, Zagreb
28. PRELOG, M. (1973.), *Prostor-vrijeme*, Društvo historičara umjetnosti, Zagreb
29. RADOVIĆ, R. (2006.), *Osvrt urednika*, u: SITE, K. *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga: 9, Beograd
30. SZABO, G. (1920.), *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Matica hrvatska, Zagreb
31. VRESK, M. (2002.), *Grad i urbanizacija. Osnove urbane geografije*, Školska knjiga, Zagreb
32. WEBER, M. (1921.), *Die Stadt*, in: Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 47: 621-772, Mohr Siebeck Verlag, Tübingen
33. ZIMMERMAN, R. (1999.), *Prijedlog određenja srednjih gradova u Hrvatskoj*, „Društvena istraživanja” VIII, 1 (39): 21-43, Zagreb
34. *** (1962.), *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 2, Leksikografski zavod FNR, Zagreb
35. *** (1984.), *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1, Zagreb
36. *** (1997.), *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb
37. *** (2002.), *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi liber, Zagreb
38. *** (2005.), *Opća i nacionalna enciklopedija*, VII, Pro Leksis, Zagreb
39. *** (2006.), *Glosar ključnih izraza korištenih u politikama prostornog razvoja u Europi*, 14 CEMAT, 6, Lisabon
2. *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj*, „Narodne novine”, 86/06, 125/06, 16/07, 95/08, 46/10, 145/10, 37/13, 44/13, 45/13, Zagreb
3. *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*, „Narodne novine”, 69/99, 151/03, 157/03, Ispravak 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 44/17, 90/18, Zagreb

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. <https://www.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Popis%20stanovništva%202011/Popis%20stanovništva%202011.htm> [12.6.2019.]
2. <https://www.mapire.eu> [1.7.-30.8.2019.]
3. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/town> [7.8.2019.]
4. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/city> [9.8.2019.]
5. <https://www.khs.info/de/staedte/uebersicht.html> [17.8.2019.]
6. <https://www.spektrum.de/lexikon/geographie/stadt/7509> [17.8.2019.]
7. <https://www.staedtegeschichte.de/einfuehrung/Definitionen> [18.8.2019.]
8. <https://www.garzantilinguistica.it/ricerca/?q=citt%C3%A0> [2.10.2019.]
9. <https://kartaslov.ru/%Do> [2.10.2019.]
10. <https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/definition/ville> [2.10.2019.]
11. <https://www.significados.com/ciudad> [2.10.2019.]
12. <https://uprava.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-politicki-sustav-i-organizaciju-uprave/lokalna-i-podrucna-regionalna-samouprava/popis-zupanija-gradova-i-opcina/846> [2.10.2019.]
13. <https://www.khs.info> [11.10.2019.]
14. <http://www.staedtegeschichte.de/einfuehrung/Definitionen.html> [11.10.2019.]
15. <https://www.min-kulture.hr> [12.10.2019.]

IZVOR ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCE

Maja Bilušić

SAŽETAK

SUMMARY

DEFINING THE CONCEPT OF *SMALL HISTORIC TOWNS* IN CROATIA

This paper deals with the concept of a *small historic town*. It aims to define it and establish the related criteria for a selection of such urban entities on the territory of Croatia. It was written within the Ph.D. program "Architecture and urban planning" at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb. Small historic towns play a vital role in spatial identity and urban tradition. Croatia boasts a 25-century long tradition of urban life (from the Antiquity to the present). Small historic towns are nowadays faced with a decline of economic activities, demographic problems and a general economic, social and physical degradation.

The issue of small historic town decline both in Croatia and in Europe results from a shift in production, declining birth rate and increased share of elderly population. In this context new approaches to renewal and revitalization are needed. A research into the methods and models of protection and revitalization of small historic towns starts with an attempt to define a rather vague and ill-defined concept of a *small historic town* in contemporary Croatian scientific and professional literature and legislation. The goal of this paper is to examine the existing criteria as well as the existing definitions of a town / city, specifically a small town in European countries and in Croatia in order to provide some additional criteria related to urban form, i.e. some structural and morphological features. The established set of criteria served as a basis for an analysis aimed at defining the concept of a *small historic town*. Subsequently, an inventory of such towns in Croatia was compiled. In order to define the term *small historic town*, a multi-criteria approach is proposed based on: administrative, size-related, functional, historical, conservationist, and structural-morphological criteria.

The concept of a *town / city* in Croatian language has two meanings: one refers to a large inhabited place where the majority of residents are employed in nonagricultural sectors, i.e. a larger organized community with autonomous administration: economic,

administrative, and cultural center of a wider area. The second meaning is synonymous with the meaning of the word *burg*, an old town, a fortified town, a castle, a noble/feudal town, a solitary fortified dwelling on a strategically prominent and hardly accessible place, the seat of the owner, intended for habitation and defense.

According to the Law on Local and Regional Self-Government, a town / city is also a unit of local self-government in which the county seat is located; also any place with more than 10,000 inhabitants that represents an urban, historic, natural, economic and social entity. According to these administrative criteria, today there are 128 towns and cities in Croatia. Defining a town or a city on the basis of spatial-planning criteria refers to the functions and everything else that a town or a city provides not only to its inhabitants, but also to its surrounding areas.

Towns / cities providing functions and facilities for the surrounding areas such as those related to administration, health, education, religion practices, culture or services are all 'administrative towns / cities', municipal seats and individual settlements. As research results indicate, a total of 221 towns and cities meet this criterion. The definition of a town / city based on conservation criteria – a town / city as cultural heritage, refers to those urban areas that offer evidence of a particular civilization, significant development and historical events.

The Register of Cultural Goods of the Republic of Croatia contains a list of 542 cultural and historic areas. For the purpose of this research 174 cultural and historic town areas and urban settlements were selected. The historical criteria are based on a particular historical period when the town was formed or when it gained special prominence with regard to the highest degree of urbanity. On the basis of thus defined historical criteria a total of 116 towns / cities have been selected. In this research, a set of structural-morphological criteria was proposed on the basis of spatial, functional and architectural struc-

tures. They were applied to all towns / cities that meet the administrative, size-related, functional, historical and conservationist criteria. The analysis was based on the following parameters: urban matrix, a network of streets and public spaces; construction density; defense system; public and administrative buildings; other buildings for commerce, production, hotels, etc.; residential architecture with the preserved historical features and the prevailing architectural style of public buildings. The analysis has shown that 163 towns / cities, i.e. settlements meet the structural-morphological criteria. It also makes a clear distinction between the concept of a town / city as a fortified place and the concept of a town / city as a settlement.

A town in the form of a fortified place / fortress (*burg*, castle) with no settlement around it does not meet most of the proposed criteria (administrative, size-related, functional, historical and structural-morphological ones) and cannot be included in the category of a town / city understood as a settlement. A town / city as a settlement can be further divided into two categories: a town / city as an administrative unit of local self-government, which consists of one or more settlements. The other category is a town / city as an autonomous statistical settlement that meets the size-related, functional, historical, conservationist, and structural-morphological criteria. This last type of criteria that gives evidence of the existence of spatial, urban and architectural features and structures plays a decisive role in the process of defining a town / city.

Finally, it is concluded that a *small historic town* can be defined as a homogeneous spatial and functional architectural and social entity formed during various historical periods, with distinctive urban features such as urban patterns, public facilities and a population of up to 7 000. On the basis of the established criteria, this research has confirmed the existence of 99 small historic towns in Croatia. The results may be useful to some further research on this matter.

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

MAJA BILUŠIĆ, doktorandica na doktorskom studiju Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni i stručni interes usmjeren je na obnovu graditeljske i urbanističke baštine.

Akademik **MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**, profesor Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni interes: kulturno naslijeđe, obnova i revitalizacija naslijeđa, povijest urbanizma i povijest perivojne arhitekture. [www.scitaroci.hr]

Prof. dr.sc. **ZLATKO KARAĆ**, profesor Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni interes: povijest i zaštita hrvatske arhitekture i urbanizma.

MAJA BILUŠIĆ, Ph.D. student at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb. Her scientific and research interests are focused on the renovation and revitalization of the built heritage.

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI, Member of Academy, professor at the Faculty of Architecture in Zagreb. Scientific interests: cultural heritage, renovation and revitalization of the built heritage, history of urban planning and landscape architecture. [www.scitaroci.hr]

ZLATKO KARAĆ, Ph.D., professor at the Faculty of Architecture in Zagreb. His scientific interests are focused on the history and protection of the Croatian architecture and urban planning.

